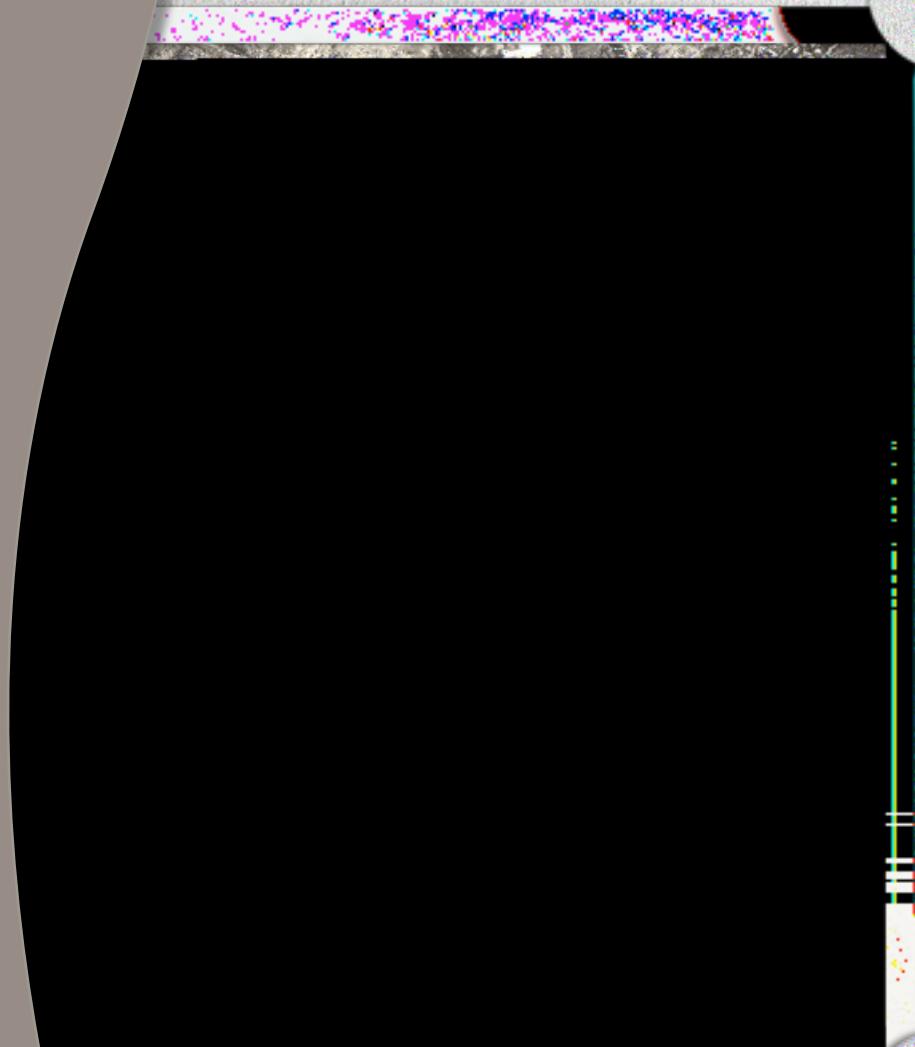

Nenad Perošević
Miloš Vukanović

Ne znam čiji su avioni, ali su bombe naše

(S   č   J
                D   )

45
minuta

Ključno pitanje

Ko pije, a ko plaća?

Tema

Tema radionice obuhvata period savezničkog bombardovanja gradova Jugoslavije, 1943! 1944. Slično kao i u ostaku Evrope, ova tema je poprilično zanemarena u istorijskim udžbenicima, iako je prouzrokovala hiljade žrtava i razaranja mnogih gradova. Bombardovanje se odigralo širom bivših jugoslovenskih republika i do današnjeg dana ostaje kontroverzna tema: kako zbog razloga i stepena bombardovanja, tako i zbog naredbodavca bombardovanja.

Ciljevi:

Cilj radionice je da približi učenicima temu razaranja i patnje civilnog stanovništva, koji su uzrokovani masovnim vazdušnim bombardovanjem. Radionica je fokusirana na period Drugog svjetskog rata, preciznije na Savezničko bombardovanje gradova Jugoslavije. Iako je bombardovanje od strane sila Osvina predstavljeno u radionici, glavni fokus je na aktivnostima Saveznika, upravo zbog stepena razaranja koji su prouzrokovali. Kritički pristup ovoj temi će podstaći diskusiju u pogledu iskrenog priateljstava i interesa u međunarodnim odnosima tokom ravnih perioda.

Ishodi učenja:

- Učenici će analizirati istorijske izvore.
- Učenici će razviti svijest o užasima rata i životu pod bombama.
- Učenici će se upoznati sa odnosom savremene politike prema istorijskim događanjima.

Uputstva za predavača:

1. Predavač počinje radionicu pitanjima **za zagrijavanje**:
2. Koji se ciljevi bombarduju i koja je razlika između vojnih i civilnih ciljeva?
3. Što mislite, koliko je bilo precizno bombardovanje tokom Drugog svjetskog rata?
4. Sa kojim nedavnim bombardovanjima ste upoznati?
5. Da li znate je li vaš grad ikada bombardovan?

Predavač nastavlja sa Uvodom. Učenici čitaju uvodni tekst, Izvor 1. i analiziraju mapu. Predavač postavlja učenicima pitanja s kraja Uvoda.

Nakon što učenici odgovore na pitanja, predavač crta vremensku liniju i traži od učenika da unesu najvažnije datume iz uvodnog teksta.

Aktivnost 1:

Predavač dijeli učenike u 4 grupe i svakoj grupi daje izvore iz određenih gradova: Leskovac, Podgorica, Beograd i Zadar.

Svaka grupa ima isti zadatak, da korišćenjem teksta i fotografije napravi novinski izvještaj iz ugla različitih novinara.

I grupa (Leskovac): piše novinski izvještaj iz ugla sovjetskog novinara.

II grupa (Podgorica): piše novinski izvještaj iz ugla britanskog novinara.

III grupa (Beograd): piše novinski izvještaj iz ugla njemačkog novinara.

IV grupa (Zadar): piše novinski izvještaj iz ugla jugoslovenskog (partizanskog) novinara.

Predstavnik svake grupe će pročitati svoj novinski izvještaj. Nakon čitanja novinskih izvještaja predavač pita učenike da uporede i prodiskutuju izvještaje drugih grupa.

Aktivnost 2:

Za kraj časa, predavač predstavlja Izvor 5 i fotografije dva spomenika. Traži od učenika da pogledaju materijal, odgovore na pitanja i iznesu svoje mišljenje.

Uvod

Prvo bombardovanje Jugoslavije tokom Drugog svjetskog rata izvršila je avijacija fašističke Njemačke 6. aprila 1941. godine. Izvršenje zadatka je povjereno Trećoj vazdušnoj floti. Glavni cilj bombardovanja bio je Beograd, ali pored njega pogodeni su još i Novi Sad, Sarajevo, Niš, Mostar, Banjaluka, dok je italijanska avijacija gađala Hrvatsko primorje, Podgoricu i druge gradove. Sama operacija bombardovanja Beograda imala je tajni naziv *Strašni sud*.

I pored toga što su jugoslovenska vlada i Vrhovna komanda Beograda, predviđajući rat, proglašile Beograd „Otvorenim gradom”, 484 aviona su tokom 6. i 7. aprila intenzivno bombardovali grad.

U bombardovanju Beograda 1941. poginulo 2 274 ljudi. Porušeno je 627 zgrada, a veoma ili djelimično oštećeno skoro 10 000, uključujući dio Starog dvora. Najznačajniji spomenik kulture uništen u bombardovanju je Narodna biblioteka sa 300 000 knjiga, uključujući srednjovjekovne spise neprocjenjive vrijednosti. Prema njemačkim izvorima, starinski način podizanja kuća i loše organizovana protivpožarna i civilna zaštita doprinijeli su stradanju velikog broja ljudi.

Zapadni saveznici su pojačavali interesovanje za jugoslovensko ratište uporedo sa prenošenjem ratnih operacija prema jugu Evrope. Saveznička avijacija povremeno je dejstvovala na teritoriji okupirane Jugoslavije od aprila 1943. godine. Prvo veće bombardovanje izvršeno je 20. aprila 1943. godine napadom na Skoplje i Niš.

Intenzivnija dejstva savezničkog vazduhoplovstva uslijedila su u drugoj polovini 1943., kada je priznata Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije. Formalno priznanje NOVJ na Teheranskoj konferenciji uticalo je na razvijanje njenih vojnih veza sa saveznicima u prvoj polovini 1944. godine. Odluka o pružanju pomoći Narodnooslobodilačkoj vojsci i Partizanskim odredima Jugoslavije istovremeno je značila uključenje ovih snaga u šire planove saveznika u borbama protiv njemačkih trupa. Pojačani vazdušni napadi saveznika bili su uslovjeni činjenicom da je Balkan za Njemce u jesen 1943., a naročito od proljeća 1944., imao poseban značaj zbog probijanja njemačkog fronta u Italiju u aprilu 1944., i operacije *Overlord* u junu 1944. Saveznici su nastojali da bombardovanjem onemoguće povlačenje njemačkih snaga iz Grčke, Albanije i Makedonije. Prvi zahtjev, u kome se traži bombardovanje Beograda od strane saveznika, uputio je general Draža Mihailović predsedniku jugoslovenske vlade u emigraciji Slobodanu Jovanoviću (preko britanskog ambasadora kod jugoslovenske vlade, Rendela) 4. novembra 1942.

Vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske Josip Broz Tito je u pismu od 17. maja 1943. (na početku Pete neprijateljske ofanzive), upućenom Glavnom štabu njegovih jedinica u Hrvatskoj, obrazložio prihvatanje saradnje sa saveznicima i u vezi sa tim obavijestio ih o traženom bombardovanju Berana, Bijelog Polja, Pljevalja, Andrijevice, Mostara, Podgorice i Nikšića.

Mapa: Neki od gradova koji su bombardovani od strane Saveznika tokom 1943. i 1944. godine
Mapu izradio Miloš Vukanović

Dodatak uvedu

Iznenadeni građani Nikšića sklanjali su se u kuće i podrume nakon prvih naleta aviona. Međutim, mnogi su, da ne bi ostali zatrpani u ruševinama, ostajali na otvorenom prostoru. Na trgu kod česme, pored kuće Katurića, Stevan Zlatni Vuković, gradski original, 'spokojno' je gledao u nebo i nešto sam sa sobom razgovarao. U vezi s tim ostala je zapamćena istinita anegdota, da je na pitanje jednog od građana koji, takođe, nije htio da se skloni u kuću: "Čiji su ono avioni?", sasvim ozbiljno odgovorio: "Ne znam čiji su avioni, ali su bombe naše".

Maksim Vujačić, Trg Slobode (1885-2007), Nikšić, 2007. str. 48-49

Izvor 1

Svjedočanstvo i fotografije bombardovanja: Leskovac, Srbija.

Bugari su bili napustili svoj logor u Gimnaziji, koja je bila preko puta našeg zatvora, a čuli smo da su napustili grad sasvim. Gimnazija sa parkom oko nje izgledala je pusto i stravično sa praznim rovovima. Iz Zотовičevog zatvora, koji je bio odmah pored našeg, nisu se čuli jauci. Sigurno je Zотовić* sa svojim dželatima prisustvovao proslavi. Samo se ispred sokolane šetao jedan nedječevac*, valjda stražar. U sobi je vladala neka čudna tišina. Svako se zaneo svojim mislima o sopstvenoj sudbini.

Iznenada, začu se daleki zvuk aviona. Osetili smo da su to bombarderi. Danas je njihov dolazak bio bučniji. Bilo je tačno dvanaest sati i petnaest minuta. Najednom se začuo stravičan zvuk bombardera u obrušavanju. Bilo nam je jasno: bombardovaće nas. Prvo sam začuo prodoran zvižduk, a zatim eksploziju. Jednu, dve, deset, sto... Činilo mi se da se bombe obrušavaju pravo na zatvor, na mene. Gonjen iskonskim strahom od smrti, izeteo sam iz sobe i
prilepiš Še želiš pod jednog bagrema u sredini dvorišta. Dok je tutnjalo i grmelo, na mene je padaо šut od razrušenih zgrada. Od dignute prašine ništa se nije videlo. Osetih udarac. Posle sam video da ništa nije bilo opasno. To me je udarilo jedno parče cigle od razrušenih zgrada.

Pitanja:

1. Kada i zašto saveznici otpočinju kampanju bombardovanja Jugoslavije?
2. Što je građanin Nikšića htio da kaže u svom odgovoru?
3. Da li je vazdušno bombardovanje praktikovano samo tokom Drugog svjetskog rata?
4. Znate li još neke primjere vazdušnog bombardovanja?

Izvor 2

Svjedočanstvo i fotografije bombardovanja: Podgorica, Crna Gora

Svjedočanstvo I

Prva grupa od 60 aviona najprije je prelijetala grad i iz krug nad gradom opasujući ga dimom, kao da su time da su upravo i uradili. Kad je prva grupa zatvorila krug svoj smrtonosni tovar, nalećela je druga, a zatim i treća su lećela u vazduh. Izgubio sam majku Milicu (39) i se preko puta „Beka“. Još je mnogo zgrada razrušeno i utvrđen. Događaji su se smjenjivali kao na filmskoj traci okupacije i, sada, razorenog grada. Uvjeren sam da nemanj ranjenog člana.

Od ovog katastrofalnog bombardovanja najviše je strah obala... Poslije bombardovanja nastao je strahovit mete su se jauci. Ulice su bile zatrpane i preorane, s brojne telegrafskim žicama. Pojedini objekti su gorjeli. Dim je

Svjedočanstvo II

Noćno bombardovanje zateklo me u gradu, u kući ņe smo inače stanovali. Vlasnica kuće, naša rođaka, bila je samohrana, pa sam je svakodnevno obilazio i donosio, koliko se imalo, hrane. Ostao sam te noći da spavam kod kuće. Najedanput, začulo se zujanje aviona, snažna eksplozija koja je osvijetlila grad. Svjetlost se dugo zadržala i bila je takvog intenziteta da se mogla čak i igla pronaći. Sve je to sablasno izgledalo iznad porušenog grada. Noć je pretvorena u dan. Pošto su saveznički avioni istresli svoj smrtonosni tovar nastala je tišina. Pričalo se da je te noći bilo dosta pогinulih, upravo onih građana koji su se u to vrijeme vraćali svojim domovima. Sjutradan sam poranio i pošao k mojima u Zagorić. Prolazeći pored vojnog stana u ograđenom prostoru vidiо sam nekoliko padobrana. Kad sam se primakao uvidio sam da se u njima nalaze, zarivene u zemlju, nekakve metalne naprave. Kad sam svojima pričao što sam vidiо, starije komšije rekoše da su to padobrani od raketa kojima je grad bio osvijetljen.

Mnogo puta kasnije razmišljao sam zašto je naš grad tako drastično bombardovan. Prema onome što se dogodilo u Podgorici stiće se utisak da strategijski objekti nijesu rukovodili bombardovanjem. Knjeginjinog, nije srušen, kao ni objekat vojnog stana!?

Prof. Dr Branislav Kovačević, Savezničko bombardovanje Crne Gore, Podgorica 2003.

Izvor 3

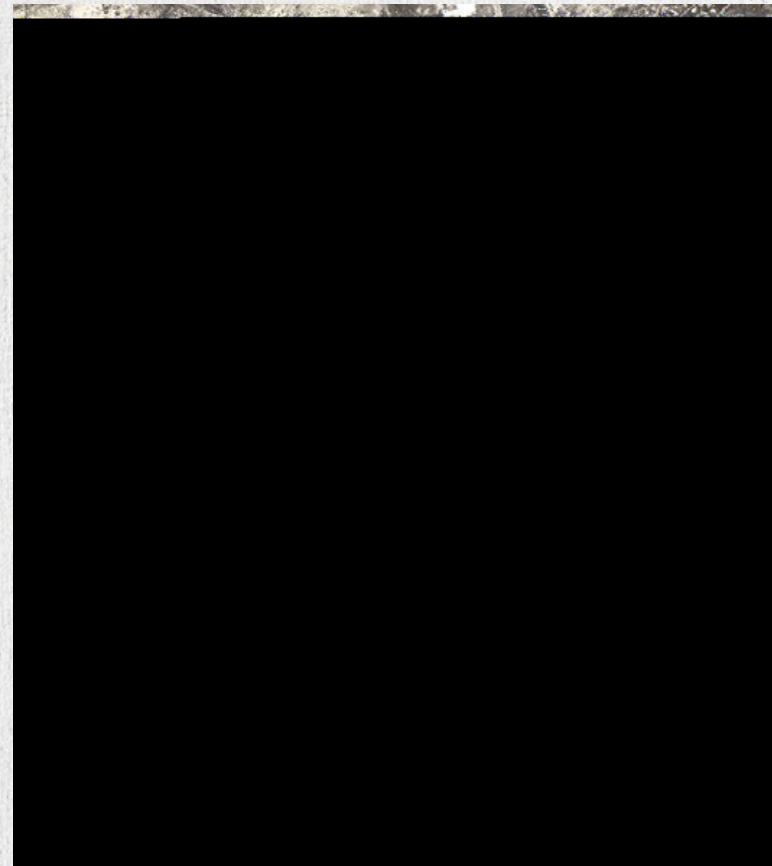
Svjedočanstvo i fotografije bombardovanja: Beograd, Srbija

Rezultat bombardovanja Beograda od zapadnih saveznika 16. i 17. aprila (1944) je takav da je stanovništvo Beograda podnelo ogromne žrtve. Od vojnih objekata jedino su pogodjeni železnička stanica sa prostorijama, tvornica vojnog pribora i kuća u kojoj je Gestapo bio smešten na Dorćolu. Bombe su bacane po svim krajevima grada, čak su pogodjeni bolnica i sanatorijumi. Vojna bolница, u kojoj su se nalazili naši zarobljenici povratnici radi lečenja bila je pogodžena. Dalje, srušene su sledeće ustanove: Klinika za unutrašnje bolesti, Dečija klinika, Državna bolница, Opštinsko porodilište, Zavod za izbeglu decu i mnogobrojne privatne zgrade.

Sledeća mesta u Beogradu najteže su stradala: okolina Tehničkog fakulteta, Studentski dom i Slavija. Zatim Terazije, Nemanjina ulica, Miloša Velikog ulica, Kraljice Natalije i Sarajevska ulica. Takođe su nastradali okolina Pozorišta, Zeleni Venac i Nova pijaca. Na ulicama leševi žrtava svuda su prisutni. Oni koji su preživeli ovo, razbegli su se na sve strane. Čitave ulice bile su u plamenu. Prva pomoć odmah je prestala da funkcioniše. I još uvek leševi se nalaze na ulicama. Posledice ovog bombardovanja daleko su veće od onog 6. aprila 1941. Beograd koji je dao 27. mart nije zaslužio ovo.

General D. Mihailović, 21. 04. 1944.

Prof. dr Branislav Kovačević, Savezničko bombardovanje Crne Gore 1943-1944,
GRAĐA, Podgorica 2003.

B

B

; Military Encyclopedia of Yugoslavia; 1958 edition

Izvor 5

Svjedočanstvo i fotografije bombardovanja: Zadar, Hrvatska

Prvi veći zračni napad savezničkih snaga na Zadar izveden je navečer 2. studenog¹ 1943. godine, kada je među ostalim objektima razoren dom za nezbrinutu djecu, a slijedili su veliki napadi 28. studenoga (preko 200 žrtava), te 16. i 30. prosinca² iste godine. Prve je napade obilježio veliki broj civilnih žrtava, ali je grad, iako oštećen, još uvijek funkcionirao. Naročito je teško bilo bombardiranje 16. prosinca, kada su pogodjena skloništa na Cereriji (današnja Voštanica) i u samom centru grada. Pritom je poginulo oko 150! 200 ljudi. U udaru je sudjelovalo 50 američkih bombardera „Mitchell“ (B-25) koji su bacili 90 tona bombi.

Aktivnost 2

rad po grupama

V . N . d

Izvor 6

Dva spomenika u Podgorici

Dva spomenika u Podgorici, glavnom gradu Crne Gore. Na lijevoj strani prikazan je spomenik nazvan *Crna bomba*, koji je podignut u čast više od 2 000 građana Podgorice, koji su poginuli u Savezničkom bombardovanju tokom Drugog svjetskog rata. Spomenik je podignut 1993.godine.

Na desnoj strani prikazan je spomenik nazvan *Bijela ptica*, koji je podignut u čast dvojici savezničkih pilota. Ovi piloti su oboreni od strane njemačke protivvazdušne odbrane, na nebu Crne Gore, tokom akcija savezničkog bombardovanja jugoslovenskih gradova za vrijeme Drugog svjetskog rata. Spomenik je podignut 2012. godine.

<http://portalanalitika.me/drustvo/tema/69476-bijela-ptica-i-crna-bomba.html>
(25.05.2013)

Pitanja:

1. Koji su razlozi za podizanje ovih spomenika?
2. Koje su sličnosti i razlike između ova dva spomenika?